

РОЗДІЛ 11 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 343.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/114>

НАКЛАДЕННЯ АРЕШТУ НА МАЙНО КРАЇНИ-АГРЕСОРА ЗА ДОПОМОГОЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ З МЕТОЮ ЇХ ПОДАЛЬШОЇ КОНФІСКАЦІЇ

IMPOSITION OF ARRESTS ON THE PROPERTY OF THE AGGRESSOR COUNTRY WITH THE ASSISTANCE OF CRIMINAL PROCEEDINGS WITH THE PURPOSE OF THEIR FURTHER CONFISCATION

Андросович Л.Г., науковий співробітник

*Міжвідомчий науково-дослідний центр проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України*

У статті розглянуто теоретичні й практичні питання накладення арешту на майно країни-агресора за допомогою кримінального провадження, з метою їх подальшої конфіскації. Зазначено, що механізми компенсації шкоди, заподіяної країною-агресором має декілька видів, з яких виокремлено чотири шляхи компенсації, які нині застосовуються. Розкрито мету та завдання арешту майна країни-агресора. Акцентовано увагу на тому, що під час накладення арешту на майно країни-агресора, передусім слід переконатися в наявності фактичних підстав накладення арешту на майно, тобто сукупності достатніх відомостей (фактичний склад), які вказують на необхідність позбавлення представників країни-агресора права на відчуження, розпорядження та (або) користування майном, а саме сукупності підстав чи розумних підозр вважати, що таке майно підлягає спеціальній конфіскації. Для виявлення інформації щодо майна країни-агресора, на яке може бути накладено арешт, зазначено, що для початку необхідно опрацювати такі джерела інформації, а саме: Державний реєстр речових прав на нерухоме майно; Державний облік земельного кадастру; Реєстр власників транспортних засобів; Державний реєстр судових рішень; Державний реєстр обтяжень рухомого майна; Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців; Єдиний державний реєстр декларацій; Єдиний реєстр підприємств, щодо яких були відкриті провадження про банкрутство; Державний реєстр актів; Реєстр прав власності на нерухоме майно; Державний реєстр іпотек; Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна; Єдиний реєстр боржників; Інформація про суб'єктів господарювання, які мають податковий борг. Запропоновано визначити один центральний орган виконавчої влади, який буде займатись арештом майна країни агресора, щоб забезпечити реалізацію державної політики у сфері стягнення та доходів державі активів, щодо яких застосовано санкції. Таким органом представлено Національне антикорупційне бюро України.

Ключові слова: арешт майна, кримінальне провадження, країна-агресор, конфіскація, активи.

The article deals with the theoretical and practical issues of seizing the property of the aggressor country through criminal proceedings, with the aim of their further confiscation. It is noted that there are several types of compensation mechanisms for the damage caused by the aggressor country, of which four ways of compensation, which are currently used, have been singled out. The purpose and task of seizing the property of the aggressor country has been revealed. Attention is focused on the fact that when imposing an arrest on the property of the aggressor country, first of all, it is necessary to make sure that there are actual grounds for imposing an arrest on the property, that is, a set of sufficient information (actual composition) that indicate the need to deprive the representatives of the aggressor country of the right to alienation, disposition and (or) use of property, namely, a set of grounds or reasonable suspicions to believe that such property is subject to special confiscation. In order to find out information about the property of the aggressor country, which can be seized, it is stated that the following sources of information must be processed first, namely: State register of property rights to immovable property; State registration of the land cadastre; Register of vehicle owners; State register of court decisions; State register of movable property encumbrances; Unified State Register of Legal Entities and Individual Entrepreneurs; Unified state register of declarations; The single register of enterprises in respect of which bankruptcy proceedings were opened; State Register of Acts; Register of ownership rights to immovable property; State register of mortgages; The unified register of prohibitions against alienation of real estate objects; Unified register of debtors; Information about business entities that have a tax debt. It is proposed to define one central executive body, which will deal with the seizure of the property of the aggressor country, in order to ensure the implementation of the state policy in the sphere of recovery and income to the state of the assets in respect of which sanctions have been applied. Such a body is represented by the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine.

Key words: seizure of property, criminal proceedings, aggressor country, confiscation, assets.

Актуальність теми. Накладення арешту на рухоме і нерухоме майно, кошти, вклади у банках, цінні папери, корпоративні права, інше майно (активи) країни-агресора та її резидентів, що знаходяться (зареєстровані) на території України є суспільною потребою (включаючи випадки, за яких це настійно вимагається військовою необхідністю) на користь держави Україна на підставі і в порядку, встановленими деякими нормативно-правовими документами [1].

Реалізація функцій виявлення та розшуку активів країни-агресора для накладання арешту та з метою їх подальшої конфіскації у тій моделі, яка існує нині та закріплена нормами спеціального закону, потребує удосконалення та посилення ролі інформаційно-аналітичної та інформаційно-комунікаційної діяльності правоохоронних органів. Остання розкриває широкий потенціал для застосування сучасних аналітичних засобів та обробки великих інфор-

маційних масивів. Також важливого значення набуде впровадження новітнього апаратного та програмного забезпечення, акумуляції державних реєстрів та баз даних в єдиному інформаційному центрі, поглиблення європейського співробітництва України та міжнародного обміну відомостями для накладання арешту на майно країни-агресора.

Мета статті полягає у дослідженні сутності й актуальних процесуальних питань арешту майна країни-агресора.

Стан наукового дослідження. Теоретичні положення та практика арешту майна країни-агресора останнім часом перебуває в центрі уваги теоретиків та практиків. Учені надали нові теоретичні положення арешту майна, конфіскації арештованого майна та різного роду активів. До таких вчених, які звертали свою увагу та продовжують наголошувати на таких актуальних питаннях слід відне-

сти: Бурлаку В. В., Демчук П., Зінковського І. П., Федоришину О., Пчеліну О. В., Січевлюк Н., Риженко К., Романюк В. В., Цуцкірідзе М. С.

Виклад основного матеріалу. Арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом кримінального правопорушення, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої не правомірної вигоди, можливої конфіскації майна [2].

Метою арешту майна країни-агресора є спеціальна конфіскація, як вид покарання або відшкодування шкоди, завданої внаслідок своїх терористичних актів. Процесуальний порядок накладення арешту на майно країни-агресора, з метою їх подальшої конфіскації регламентується главою 17 (ст. ст. 170, 175) КПК України [2].

Арешт майна країни агресора має різні підстави, в практиці дані підстави прийнято розділяти на фактичні та юридичні.

1. Фактичні підстави не є однорідними і диференціюються залежно від правовідносин, що їх породжують, та звісно мети арешту майна.

2. Юридичні підстави впливають з норм кримінального законодавства (пов'язані із можливістю здійснення конфіскації майна або спеціальної конфіскації); процесуально-правового законодавства (пов'язані зі збереженням речових доказів) та цивільно-правового законодавства (пов'язані з відшкодуванням шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також з іншими майновими стягненнями).

Юридичні підстави поділяються на загальні та виключні. До загальних підстав застосування арешту майна належить ухвала слідчого судді, суду, постановлена на підставі клопотання прокурора, слідчого, погодженого з прокурором, або цивільного позивача. Виключні юридичні підстави арешту майна: застосовуються у невідкладних випадках; носять невідкладний, попередній та недовготривалий характер, що дає законодавцю право іменувати їх «попередній арешт майна»; суб'єктом застосування є директор НАБУ (або його заступник); застосовуються щодо злочину, який належить до підслідності НАБУ; мають місце, якщо здійснюється досудове розслідування щодо тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення тощо.

Нині компенсація шкоди росією має певний механізм, який можна поділити на чотири шляхи компенсації, які нині застосовуються:

1. Компенсація проводиться відповідно до норм ЗУ «Про санкції». У такий спосіб вилучення активів у країни-агресора здійснюється без будь-якої компенсації державою їх оціночної вартості на користь попередніх власників. Вищий антикорупційний суду України вже має близько 10 рішень з даного приводу, з найбільшого розголосу набули такі справи:

- № 991/6606/22 (конфіскація майна російського олігарха Шелкова);
- № 991/1914/23 (конфіскація частини прав власності російського олігарха Ротенберга в ТОВ, що володіє Ocean Plaza);
- № 991/265/23 (конфіскація активів російського олігарха Дерипаски) [3].

2. Вилучення в країни-агресора та її резидентів в примусовому порядку всіх активів у зв'язку із суспільною необхідністю.

3. Арешт та конфіскація майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму

воєнного стану (на потреби воєнного часу). За рішенням військового головнокомандуючого можливе примусове відчуження та вилучення необхідного майна країни-агресора.

4. Арешт та конфіскація майна за вироком суду. Дана процедура передбачає проведення кримінального провадження, в межах якого орган досудового розслідування звертається до суду для накладення арешту на майно та передавання його до Агентства з розшуку та менеджменту активів (далі АРМА). Після отримання майна АРМА визначає тимчасового управителя арештованими активами. У випадку затвердження судом обвинувального вироку із застосуванням механізму конфіскації держава набуває право власності на майно [4].

Четвертий механізм найбільш безпечний з точки зору потенційного оскарження до міжнародних судів. Водночас проблемно, що конфіскацію можуть застосовувати лише до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, або чиновників місцевого та державного рівнів, які незаконно набули майно. Тому закон має дуже вузький спектр дії, під який не потрапляють більшість російських активів.

Нам імпонує думка Цуцкірідзе М. С., Пчеліна О. В., Романюк В. В., Бурлака В. В., вчені у колективному науково-практичному посібнику поділяють діяльність з накладення арешту на майно країни-агресора за допомогою кримінального провадження на 5 етапів:

1. Прийняття рішення про наявність підстав для застосування вказаного заходу забезпечення.

2. У невідкладних і виключних випадках накладення арешту на майно або кошти, зокрема на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах, які мають зв'язок з країною агресора, за рішенням керівників правоохоронних органів, погодженим прокурором (вказаний етап є додатковим, а не основним, і може здійснюватися СБУ, НПУ, детективами НАБУ, БЕБ).

3. Звернення з клопотанням про арешт майна країни-агресора до слідчого судді, суду.

4. Розгляд клопотання та вирішення питання про арешт майна представників країни-агресора.

5. Виконання ухвали про арешт майна представників країни-агресора.

Приймаючи рішення про накладення арешту на майно країни-агресора, передусім слід переконатися в наявності фактичних підстав накладення арешту на майно, тобто сукупності достатніх відомостей (фактичний склад), які вказують на необхідність позбавлення країни-агресора права на відчуження, розпорядження та (або) користування майном, а саме сукупності підстав чи розумних підозр вважати, що таке майно підлягає спеціальній конфіскації [5, с. 55].

3 метою виявлення майна країни-агресора, на яке може бути накладено арешт, для початку необхідно опрацювати таку інформацію з:

1. Державним реєстром речових прав на нерухоме майно.
2. Державним обліком земельного кадастру.
3. Реєстром власників транспортних засобів.
4. Державним реєстром судових рішень.
5. Державним реєстром обтяжень рухомого майна.
6. Єдиним державним реєстром юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців.
7. Єдиним державним реєстром декларацій.
8. Єдиним реєстром підприємств, щодо яких були відкриті провадження про банкрутство.
9. Державним реєстром актів.
10. Реєстром прав власності на нерухоме майно.
11. Державним реєстром іпотек.
12. Єдиним реєстром заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.
13. Єдиним реєстром боржників.
14. Інформацією про суб'єктів господарювання, які мають податковий борг.

Якщо відкрито кримінальне провадження щодо осіб, які якимось чином пов'язані з країною-агресора, то під час досудового розслідування також доцільно спрямувати запити до:

- банківських або фінансових установ (щоб перевірити наявність рахунків у певної фізичної або юридичної особи);
- Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (щодо власників іменних цінних паперів та власників, які володіють значними пакетами акцій);
- органів Державної податкової служби України (щоб перевірити подання певними особами декларацій про майновий стан і доходи);
- Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (для проведення оцінки та управління активами),
- страхових компаній (для виявлення застрахованого майна, а також повідомлення про факти страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів).

Гроші, цінності та інше майно країни-агресора, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для вчинення кримінальних правопорушень проти національної безпеки України є складовою обставин, які підтверджують наявність підстав для застосування такого заходу забезпечення.

З метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт, органи досудового розслідування проводять слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії, витребують та отримують від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речі, документи, відомості, висновки експертів, висновки ревізій та акти перевірок, проводять інші процесуальні дії, визначені КПК.

Розглянемо деякі приклади накладення арешту на майно країни-агресора:

1. Поліція наклала арешт на бізнес росіян у Кіровоградській області. Вартість арештованих майна і прав становить майже 30 мільйонів гривень.

Бенефіціарними (власниками) підприємства, яке займається видобуванням корисних копалин на території Кіровоградської області, є громадяни російської федерації. Вони здійснюють реалізацію копалин товариствам незвідної придністровської молдавської республіки та росії. Щоб унеможливити відчуження майна у зв'язку із запровадженнями санкціями та виведення коштів за межі України в межах кримінального провадження за процесуального керівництва Кіровоградської обласної прокуратури на майно та корпоративні права підприємства вартістю майже 30 млн грн було накладено арешт.

Арешт майна і корпоративних прав унеможливив вивести кошти в росію, які могли використатись для фінансування війни проти України [6].

2. В серпні 2024 року Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА) стягнула 2,2 млрд. грн. з рахунків онлайн-казино, пов'язаного із представниками держави-агресора.

За детальною інформацією кошти знаходилися на рахунках компаній, що займаються наданням послуг з онлайн-казино в Україні та пов'язані із російським бізнесом та капіталом. Наагентство вже завершує роботу по списанню цих коштів, зокрема:

- направлено запити до 8 комерційних банків щодо розміру коштів на рахунках зазначених компаній.
- згідно статті 62 Закону «Про банки і банківську діяльність» [7]. Наагентство отримає відповіді від банків щодо наявності відповідних сум грошових коштів;

– здійснено організаційні заходи щодо списання цих коштів та здійснення управління згідно статті 20 Закону про Національне агентство [7].

Загалом конфіскованих грошових коштів від країни-агресора в управлінні АРМА поповнено майже до 10 млрд. грн. Завдяки посиленню співпраці з правоохоронними органами, АРМА наразі отримує все більше ухвал судів, згідно яких передається в управління майно, корпоративні права, грошові кошти тощо [7].

Слід зазначити, що конфіскація детально регулюється і низкою міжнародних конвенцій, які підписала та ратифікувала Україна.

Коли відбулося повномасштабне вторгнення росії в Україну союзники нашої держави виявили найбільшу готовність арештовувати та конфіскувати активи країни-агресора за допомогою кримінального провадження, оскільки даний механізм є надійним і налагодженим для проведення таких дій. Зокрема у кримінальному провадженні конфіскація може бути застосована лише до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, згідно з національним законодавством конкретної країни, тому така процедура є вузькою та не в змозі вчасно покрити всі збитки, завдані росією.

З даного приводу у травні 2022 року Європейська комісія подала проект пропозиції щодо перегляду Директиви про повернення активів 2014 року з метою розширення сфери її дії та уніфікації законодавства країн-членів ЄС щодо конфіскації та повернення активів. Втім ще досі уніфікація законодавства країн-членів ЄС так і не відбулася. Не дивлячись на те що це є необхідною мірою, оскільки система повернення активів суттєво відрізняється в різних країнах Союзу та містить низку прогалин [8].

Ще одна важлива законодавча ініціатива в ЄС – криміналізація ухилення від санкцій на рівні блоку. Новий проект закону, представлений Радою Європи, визначає поведінку, яку країни-члени повинні криміналізувати: 1) допомога особам, які підпадають під обмежувальні заходи ЄС, в обході заборони на поїздки в ЄС, 2) торгівля товарами, що перебувають під санкціями, і здійснення операцій з державами або організаціями, на які поширюються обмежувальні заходи ЄС.

Конфіскація активів через обхід санкцій довела свою ефективність на практиці. У лютому 2023 року суд США конфіскував у російського олігарха Костянтина Малофєєва \$5,4 млн за обхід запроваджених проти нього санкцій [8].

Зокрема суд Нідерландів засудив російського бізнесмена до 18 місяців ув'язнення і оштрафував його компанію на €200 тис. за обхід санкцій проти росії. Проте національне законодавство Нідерландів не передбачає конфіскації активів за порушення санкцій і тим більше їх можливої передачі Україні. Крім того, на рівні ЄС порушення цієї санкції досі не криміналізовано, тому є держави, які передбачають лише адміністративний штраф [8].

3 вересня 2023 року у Естонії, Латвії та Литві дозволили конфіскувати автомобілі з російськими номерами, бо на території цих країн в межах санкційної політики діє заборона для в'їзду росіян, і вона також поширюється на автомобілі. Планується, що конфісковані автівки будуть передавати Україні [8].

Окрім виняткових підстав для конфіскації (вчинення злочину), ще одним важливим недоліком арешту майна країни-агресора за допомогою кримінального провадження залишається його тривалість. Суди справу можуть розглядати роками, а необхідність у коштах в Україні є терміновою.

Висновки. Накладення арешту на майно є важливим засобом забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної країною-агресором. Конфіскація майна країни-агресора та її резидентів залишається такою ж актуальною, як і на початку повномасштабного вторгнення. Тривала війна та колосальні людські й матеріальні втрати,

хоча і не компенсуються таким заходом втім притягнення росії хоча б до матеріальної відповідальності є певною мірою покаранням для осіб та компаній, які створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України.

Арешт та конфіскація активів через кримінальне провадження – це перевірена практика, яку варто застосовувати у ситуації з країною-агресором та тільки удосконалювати. Як зазначають Січевлюк Н., Демчук П., Риженко К. «законодавчі ініціативи ЄС щодо криміналізації ухилення від санкцій на рівні блоку наразі найбільш перспективні з точки зору механізмів конфіскації. Те саме підтверджує практика США щодо конфіскації активів російських «клетократів», які пішли в обхід санкцій. Якщо потрапляння до санкційного списку не є підставою для конфіскації активів, то ухилення від застосування обмежувальних заходів має бути, оскільки тут ідеться про умисне протиправне діяння країни-агресора» [8].

Зокрема для уникнення дублювань дій між різними правоохоронними органами (проблеми координації дій між різними правоохоронними органами, а саме дублю-

вання ухвал щодо накладення арешту), вважаємо за необхідне визначити один центральний орган виконавчої влади, який буде займатись арештом майна країни агресора, що забезпечить реалізацію державної політики у сфері стягнення та доходів державі активів, щодо яких застосовано санкції. Базовим органом пропонуємо Національне антикорупційне бюро України, адже НАБУ від 2021 (відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладеться попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [9].

Зокрема завданням Національного бюро є протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів: Закон України від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 20.09.2024).
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
4. Федоришин О. Відповідь на агресію: як Україна вилучає російські активи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3706663-vidpovid-na-agresiu-ak-ukraina-viluciae-rosijski-aktivi.html>
5. Настанови з накладення арешту на майно в кримінальному провадженні та передання його в управління уповноваженим органом: науково-практичний посібник / Цуцкірідзе М.С., Пчеліна О.В., Романюк В.В., Бурлака В.В. та ін. Х.: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2022. 140 с.
6. Поліція наклала арешт на бізнес росіян у Кіровоградській області. URL: https://lb.ua/society/2022/06/14/520048_politsiya_naklala_aresht_biznes.html
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 5-6, ст. 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
8. Січевлюк Н., Демчук П., Риженко К. Конфіскація російських активів: юридичні, правозахисні та політичні обмеження. URL: <https://ti-ukraine.org/research/konfiskatsiya-rosijskyh-aktyviv-yurydychni-pravozahysni-ta-politychni-obmezhennya/>
9. Про Національне антикорупційне бюро України: Закону України від 14.10.2014. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2014, № 47, ст.2051. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>